

LUNDS
UNIVERSITET

Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv, LUKA
Docent David Gudmundsson

Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv, LUKA

Vad är LUKA? Vad innehåller våra samlingar? Vad kan de användas till och hur kan man ta del av materialet? Några av dessa frågor besvaras i denna korta introduktion till LUKA.

Starten: att kartlägga gammal kyrklig sed

Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv tillkom 1942 på initiativ av Hilding Pleijel, professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet 1938–1960. Avsikten var att kartlägga och samla in uppgifter om den kyrkliga seden i äldre tid. Detta arbete utgjorde en parallell till det arbete som redan skedde vid Folklivsarkivet vid Lunds universitet. Ett stort arbete påbörjades med att intervjua äldre personer födda på 1850–1870-talen om kyrklig sed i deras ungdom. Detta är frågelistan LUKA 1 (se frågeformuläret nedan). Totalt intervjuades cirka 5 600 personer fram till 1970. Svar finns från landets samtliga stift, men klart bäst representerade är de sydsvenska stiftet Lund, Växjö och Göteborg med 1 500, 1 300 respektive 1 100 uppteckningar, eller ca 70 % av det totala antalet. Detta material är i dag digitaliserat och tillgängligt på beställning.

Förändringar i den kyrkliga seden i modern tid

Parallellt med inventeringen av den äldre kyrkliga seden började Kyrkohistoriska arkivet redan på 1950-talet arbeta med att kartlägga förändringar i den samtida kyrkliga seden. Insamlingen av material för att belysa dessa frågeställningar fann sin form under 1960-talet. Då började Kyrkohistoriska arkivet sända ut rikstäckande frågelistor om den aktuella kyrkliga seden och kunde därmed ge en bild av olika företeelser i hela landet vid ett och samma

tillfälle. Genom sådana ”LUKA-listor” har den kyrkliga seden på olika områden inventerats för hela landet åren 1962, 1968, 1974, 1980, 1986, 1995, 2002, 2009/2010 samt 2017. Några av undersökningarna har redovisats i bokform (se nedan).

Specialundersökningar

Idag omfattar arkivet 29 olika undersökningar om kyrklig sed, däribland flera tematiska specialundersökningar (se fullständig förteckning på nästa sida). Exempel på sådana är LUKA 6 Kyrkornas julkrubbor (1964), LUKA 17 Husförhör (1976) och LUKA 22 Prästfruerollen i förändring (1987). Ibland har en undersökning initierats av Kyrkohistoriska arkivet självt för att kartlägga en förändrad sed, såsom LUKA 25 Rätttegångsgudstjänster i Svenska kyrkan (2002). Ibland har initiativet tagits av enskilda forskare som med arkivets hjälp velat undersöka ett visst kyrkligt fenomen, såsom LUKA 24 Julkrubban i Svenska kyrkans församlingar i Göteborgs, Lunds och Stockholms stift (2001) eller LUKA 26 Kommunionformer i Svenska kyrkan (2002). Karaktären på dessa specialundersökningar och hur de redovisats och bevarats skiljer sig mycket åt. Kontakta oss om du är intresserad av att veta mer.

Kontakt och vidare information

LUKA:s fysiska samlingar finns på Arkivcentrum Syd i Lund, men alla förfrågningar går via e-post till David Gudmundsson på luka@ctr.lu.se. Stora delar av materialet är digitaliserat (LUKA 1 inte minst) och kan skickas via e-post. Några LUKA-undersökningar har redovisats i skriftserierna Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund. Ny följd, se: <https://www.ctr.lu.se/forskning/skriftserier/serie/55> och Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis: <https://www.ctr.lu.se/forskning/skriftserier/serie/bhel/>. Se även LUKA:s hemsida: <https://www.ctr.lu.se/forskning/vetenskapliga-sallskap/lunds-universitets-kyrkohistoriska-arkiv-luka/>

FRÅGELISTOR, LUNDS UNIVERSITETS KYRKOHISTORISKA ARKIV

Frågelista	Undersökningen utförd år
LUKA 1	Gammal kyrklig sed 1942–ca 1970
LUKA 2	Gammal kyrklig sed, fortsättning 1944, 1946, 1948
LUKA 3	Kyrklig sed 1950, 1952, 1953, 1958
LUKA 4	Kyrklig sed 1962 1963
LUKA 5	Ordning för nattvardens firande inom Svenska Missionsförbundet 1964
LUKA 6	Kyrkornas julkrubbor 1964
LUKA 7	Väckelserörelserna och frikyrkligheten 1965
LUKA 8	Skördegudstjänst 1966
LUKA 9	Moderna dopseder 1967
LUKA 10	Julnattens midnattsgudstjänst 1967
LUKA 11	Kontraktsprostens uppgifter och kontraktets arbetsformer 1968
LUKA 12	Kyrklig sed 1968 1969
LUKA 13	Helgmålsbön 1971
LUKA 14	Nattvardsgudstjänsten inom Svenska Baptistsamfundet och Örebromissionen 1974
LUKA 15	Kyrklig sed 1974 1975
LUKA 16	Frikyrklig sed 1974 1976
LUKA 17	Husförhör 1976 1976
LUKA 18	Ekumenik på lokalplanet 1977
LUKA 19	Kyrklig sed 1980 1981
LUKA 20	Religiösa bilder 1983
LUKA 21	Kyrklig sed 1986 1987
LUKA 22	Prästfrurollen i förändring 1987
LUKA 23	Kyrklig sed 1995 1996
LUKA 24	Julkrubban i Svenska kyrkans församlingar i Göteborgs, Lunds och Stockholms stift 2001
LUKA 25	Rätttegångsgudstjänster 2002
LUKA 26	Kommunionsformer i Svenska kyrkan 2002
LUKA 27	Kyrklig sed 2002 2003
LUKA 28	Kyrklig sed 2009–2010 2011
LUKA 29	Kyrklig sed 2017 Faste- och påsktid 2017

LUKA 1: GAMMAL KYRKLIG SED, 1942

INLEDNING

För varje år som går försvinna allt mer de sista resterna av den kyrkliga enhetskultur som en gång behärskade hela vårt folk. Allt sedan den stora socialekonomiska omvälvningen i vårt land under förra seklets tidigare hälft ha de religiösa föreställningarna differentierats och den kyrkliga seden uppluckrats. För närvarande är det endast inom få områden av vårt land, där man ännu kan påträffa ett kyrkoliv utgestaltat i samma former som detta allmänt hade för ett sekel sedan.

Att utforska och genom uppteckningar samla de ännu bevarade resterna av forna dagars kyrkoliv – det är en av den kyrkliga folklivsforskningens uppgifter. För närvarande är den kanske den viktigaste. Den allmänna folklivsforskningen har sedan årtionden tillbaka systematiskt genomforskat och bearbetat det svenska folklivet i dess olika funktioner. En sida av det forna samhällslivet har därvid icke blivit tillräckligt tillgodosedd: folkets andliga livsföring. Detta är ur vetenskaplig synpunkt betänkligt, ty om man icke tager hänsyn till folkets förankring i kristen tro och kyrklig sed, får man en fullständigt falsk bild av vårt folks tänkesätt och livsföring under gångna tider.

Det sagda bör vara en tillräcklig motivering för att uppmärksamheten nu riktas på den vetenskapliga disciplin som här givits namnet ”kyrklig folklivsforskning” och att ett försök nu göres till uppteckning av de kyrkliga folkminnen som ännu finns bevarade. Det kan tilläggas att jag i annat sammanhang sökt närmare klargöra den kyrkliga folklivsforskningens problem och arbetsmetoder.

Hilding Pleijel

Professor i kyrkohistoria, Lunds universitet

Frågor angående religiösa föreställningar och kyrklig sed

1. Vilka postillor och andra uppbyggelseböcker läste de gamle?
2. Beskriv i detalj hur julafton, nyårsafton och andra stora högtider firades i hemmet.
3. Hölls husandakt både morgon och afton? Beskriv i detalj under vilka former! Vad lästes då? Vad sjöngs? Iakttogs några särskilda bruk (knäfall, tyst bön o.d.)?
4. Hölls s.k. utfärdstal före begravningen? Vem höll talet? (prästen? klockaren eller någon annan lekman?) Vilka psalmer sjöng man då? Brukade de sörjande sitta under gudstjänsten när menigheten i övrigt reste sig (vid textläsning o.d.)? Användes prestaver?
5. Brukade man sjunga en psalm efter måltiden vid kalasen? Vilken psalm? Vem tog upp psalmen?

6. Vilka böcker i bibeln läste man mest vid husandakten och vid den enskilda andakten? Lästes Uppenbarelseboken mycket som uppbyggelseläsning och som ledning vid tydandet av världens skickelser? Läste man Apokryferna?
7. Hade man några instrument, när man sjöng psalmer och sånger i hemmet?
8. Hur tillgick det när prästen besökte en sjuk? Vad kallades kommunionkärlen, som prästen hade med sig vid sjukbud?
9. Förhörde prästen på katekesen, när kontrahenterna togo ut lysning?
10. Firades lillejul (Kyndelsmässoafton) och andra gamla, nu försvunna helgdagar och helgdagsaftnar? På vad sätt firades de?
11. Brukades seden med s.k. gångsöndagar, d.v.s. att man en viss söndag på året vandrade till en viss kyrka.
12. Iakttogs olika bruk i klädedräkten vid olika tider inom kyrkoåret (t.ex. svart dräkt på botdagen, långfredagen; ljus dräkt midsommardagen o.s.v.)?
13. Böjde man knä vid nämnandet av Jesu namn under textläsningen i kyrkan? Reste man sig, då Treenighetens namn nämndes?
14. Hur tillbragtes söndagen i hemmet? Läste man predikan ur någon postilla? Ur vilken (Luthers? Nohrborgs? Wallins?)? Förhörde de unga, som varit i kyrkan, vid hemkomsten på prästens predikan? Hade man vid hemkomsten från kyrkan någon särskild hälsning (t.ex. "mässa i Guds namn")? Tog man därvid de hemmavarande i hand i särskild ordning?
15. Hur tillgick det vid husförhören? Sjöngs några särskilda psalmer vid husförhören? Hade man s.k. husförhörspsalm som "lystes på" från predikstolen?
16. Iakttogs några särskilda kyrkliga bruk under fastan? Under långfredagen?
17. Vad menade man att kyrkotagningen innebar (rening? eller tacksägelse? endast tom sed?) och hur tillgick den? Beskriv i detalj! (nere vid kyrkdörren? i mittgången? vid altaret? hade modern följekvinna med sig? hade hon karameller med sig som granarna i bänken bjödos på?)
18. Var det sockensed med särskilda psalmer vid de olika högtidsdagarna? ("Den blomstertid nu kommer" på midsommardagen, "Var kristtrogen fröjde sig" på juldagen o.s.v.)
19. Skedde vigseln i regel i hemmen eller i kyrkan eller i prästgården? Skulle de nygifta gå till nattvarden vid närmast följande nattvardsgång?
20. Hade man bestämda bänkplatser i kyrkan? Byttes de Första söndagen i Advent. Hur länge behölls seden med manfolks-sida och kvinnfolks-sida i kyrkan?
21. Vad kallades de tre ringningarna till gudstjänst? Talade man om "prästaringingen"? Vad innebar detta?

22. Lyfte männen på mössan och nego kvinnorna, när kyrkklockorna började ringa? Gjorde de alltid så eller bara vid högmässans början?
23. Hur utmärkte man vid "själaringningen" att det var en man, en kvinna eller ett barn som dött? När ägde "själaringningen" rum? Vilka skötte om ringningen? (kyrkoväktaren? en viss gård? eller någon annan?).
24. Läste de gamla någon bön, när de hörde ringningen?
25. Brukade männen vid jordfästningen på kyrkogården kasta en spade jord över kistan efter prästen? Vad kallades detta bruk?
26. Användes vid tacksägelsen över den avlidne någon s.k. "dö'psalm" d.v.s. en psalm som den avlidne själv bestämt då skola läsas)?
27. Hade prästen en vit duk i ena handen, när han stod vid altaret eller på predikstolen? I höger eller i vänster hand? Vad kallades denna duk? Vad hette prästen?
28. Hur ofta gick man till nattvarden? Brukade man fasta den dagen på morgonen, innan man gick till kyrkan?
29. Har det gått fram några väckelserörelser genom socknen? Vilka var deras ledare i socknen? Beskriv i detalj hur det gick till, när de samlades till andaktsstunder i en bondgård eller i en stuga!
30. Hur tillgick det, då "gammal-läsarna" samlades till andaktsstunder, särskilt då ingen präst var med. Vad läste man? (ur Bibeln, ur Nohrborgs postilla? ur någon annan postilla?) Vem läste? (den äldste mannen? någon kvinna?) Vad sjöng man? (ur psalmboken? ur Mose och Lamsens visor?) Använde man tyst bön? Hur sammankallades "vännerna" (genom bud? eller bestämdes tid, när de var samlade?).
31. Berätta utförligt om Er konfirmationstid. Vad hette prästen och hur han var omtyckt (sträng? snäll? noggrann?). Hur tillgick det vid läsningen? (började med bön, psalm? eller blott bibelläsning?) Vilken bok användes? (Lilla katekesen? "grunden"? enbart Bibeln?) Vad måste man lära sig utantill? Hur var läsbarerna klädda vid konfirmationen? Bjödos de hem på traktering till prästgården (hade de förning med sig?)

Nedanstående anvisningar böra *noga* beaktas:

1. Beskriv i detalj, helst med sagesmannens egna ord och så utförligt som möjligt!
2. Angiv, om de skildrade bruken och förhållandens alltjämt gälla eller nu äro försvunna!
3. Använd vid renskrivningen *om möjligt* maskinskrift och folio format!
4. Sätt överst på första sidan sagesmannens namn och yrke, födelseår, samt socken och stift.
5. Endast *en* sagesman användes för varje särskild svarslista. 4 à 5 olika uppteckningar (sagemsän) önskas från varje socken, även om de innehålla likartade svar.
6. Nekande svar på de olika frågorna äro för forskningen lika viktiga som jakande svar.
7. Anteckna i slutet av varje särskild svarslista *upptecknarens* namn och adress.
8. Svaren sänds till: Professor Hilding Pleijel, Kyrkohistoriska Arkivet, Lund.